

заповіді, воскресіння, покаяння, вилуплення, праведні, грішні, благодать) та ін.» [Шевченко 2007, с. 284].

Церковно-релігійна лексика така ж давня, як і релігійність українців. Значення лексичних одиниць частково переосмислювалися у процесі функціонування під впливом переважно суспільно-політичних умов життя мови. Сучасні дослідження засвідчують активні інноваційні вияви, суть яких полягає в метафоризації та метонімізації слів, їхній детермінологізації, актуалізації периферійних негативних сем, що нейтралізують сакральний характер конфесійної лексики. Однак до сьогодні не схарактеризована лінгвістична природа конфесійної лексики, залишаються невстановленими її компонентний склад, спільні ознаки конфесійних одиниць, досі ґрунтовно не описані семантико-стилістичні особливості реалізації конфесійної лексики. П. Дудик виділяє такі стилістично-найменування: центральні, основоположні (*Бог, Ісус, Матір Божя*); назви служителів релігії (*патріарх, митрополит, єпископ*); назви таїнств, елементів християнської обрядовості (*хрещення, сповідь, вінчання*); назви різних конфесійних реалій, понять (*літургія, ікона, молитва, піст*); назви понять неправославних релігій (*індульгенція, кірха, костьол*) [Дудик 2005, с. 91–92]. До лексики конфесійного стилю належить чимала група старослов'янizmів: *agneць, взивати, воздати, возсідати, ректи* та ін.

Конфесійна лексика набуває поширення в українській мові, вона активно входить до інших стилів, зокрема художнього та публіцистичного. Поповнення різних сфер діяльності лінгвосоціуму конфесійною лексикою «відбувається за рахунок розширення пізнавальної діяльності людини – намагання охопити інформацію про світові релігії, культури» [Стишов 2003, с. 82]. Така міжстильова взаємодія надає іншим стилям урочистості, своєї ритмомелодики тощо.

3.2. Лексична норма і стилі мови

Обов'язковим атрибутом мови на всіх етапах її розвитку є норма, що становить сукупність найбільш стійких традиційних реалізацій мовної системи, відібраних і закріплених у процесі суспільної

комунікації. Норма є конструктивним елементом у складній структурі літературної мови, який надає їй впорядкованості, закономірності та загальної обов'язковості.

Визначальною рисою мовної норми лінгвісти вважають її стабільність, традиційність та консерватизм. Проте внаслідок зміни культурно-історичних умов розвитку нації поняття стабільності набуває відносного характеру.

На переорієнтації позамовного світу найпомітніше реагує лексична система мови, що виявляється у поповненні словникового складу внаслідок називання нових і переоцінки старих денотатів дійсності; у зміні стилістичної маркованості слів; в активізації варіантних форм; у розширенні потенційних можливостей словотворчих засобів вираження. Об'єктивні умови мовної еволюції і суспільно-смакові оцінки та уподобання не завжди збігаються з реальним узусом, тобто з функціональними властивостями та регулярним використанням лексичних одиниць. Але, як стверджує Ю. Шерех, «з погляду суто наукового не можна говорити, що в мові що-небудь є правильне або неправильне, – бо все, що є в мові, має причини своєї появи, отже, по-своєму обґрунтоване. Але практичні потреби порозуміння, спілкування й закріплення національної єдності владно вимагають, щоб норми були і щоб у мові засуджувалося все те, що цим нормам не відповідає» [Шерех 1951, с. 9–10].

Основною формою свідомого впливу на норми літературної мови є кодифікація, тобто визначення й опис правил слововикористання, що потребує вчасного і послідовного видання лексикографічної продукції, граматик і довідників. Теоретичною основою вивчення функціональних особливостей норми на сучасному етапі розвитку української літературної мови слугують мовознавчі студії українських та зарубіжних дослідників, присвячені таким проблемам: 1) теорія мовної норми; 2) критерії визначення літературної норми; 3) функціонування літературної норми на лексичному рівні мовної системи.

Дослідники, аналізуючи норму, наголошують на питанні мовного смаку [Коць 1997, с. 7–8]. Найважливішою умовою вважають соціальне за природою, засвоєне кожним носієм мови так зване чуття мови, що є результатом мовного і соціального досвіду, оволодіння

мовними знаннями і знаннями про мову, підсвідомої оцінки її тенденції і шляхів прогресу.

Серед великої кількості визначень і класифікацій літературних норм найточнішим видається визначення М. Пилинського: «Норма літературної мови – це реальний, історично зумовлений і порівняно стабільний мовний факт, що відповідає системі й нормі мови і становить єдину можливість або найкращий для даного конкретного випадку варіант, відібраний суспільством на певному етапі його розвитку із співвідносних факторів загальнонародної (національної) мови в процесі спілкування» [Пилинський 1976, с. 94]. У мовознавчій літературі обговорення проблем норми пов'язують здебільшого з трьома основними поняттями – «система мови», «норма мови» та «літературна мова» – і визначають співвідношення між цими поняттями.

Істотною ознакою літературної мови – наддіалектної, унормованої, відшліфованої форми загальнонародної мови, яка характеризується поліфункціональністю, стилістичною диференціацією і тенденцією до регламентації, – є кодифікованість її різнотипних норм. Кодифікація – це встановлення об'єктивних норм, збір правил про вживання слів, словоформ, конструкцій у всіх стилях літературної мови, офіційне визнання й опис у словниках, граматиках, правописі, довідниках. За визначенням Г. Мацюк, «кодифікація – це процес, сутність якого розкривається внаслідок мовознавчого пізнання норм літературної мови і практики їхньої реалізації, який у конкретні періоди розвитку літературної мови має теоретичний і практичний вияви й експлікується на описовому, регулятивному етапах та етапі реалізації» [Мацюк 2001, с. 41].

Кодифікація є результатом наукового пізнання закономірностей вияву норми на певному етапі розвитку мови. Корелятивна пара «норма – кодифікація» як єдність можлива тільки в літературній мові. Літературну норму і її розвиток регулює кодифікація кодифікація забезпечує більшу стійкість норми, запобігає стихійним змінам.

Відмінність між нормою літературною і нормами нелітературних різновидів етнічної мови полягає в тому, що стан літературної норми визначається напругою між системою – нормою – кодифікацією –

узусом, тоді, як стан норми нелітературних мовних різновидів визначається тільки їх відношенням до системи й узусу.

В останні десятиліття значних соціальних трансформацій простежуємо прискорення темпів мовних змін. Стан лексичної норми української літературної мови дедалі складніший для лексикографічного опису. Нові лексикографічні видання часто репрезентують одне і те саме мовне явище по-різному.

Г. Яворська констатує, що для сучасного етапу внормування та кодифікації української літературної мови характерне загострене сприйняття проблем літературної норми в громадській свідомості. Вона зазначає, що дослідникові надзвичайно важко утриматися від оцінних суджень, зберегти об'єктивний погляд на речі, побудувати виклад за принципом *sine ira et studio*, без гніву та упередження. Науковець пропонує два виходи з такої ситуації: «Перший – взагалі утриматися від спроби об'єктивно проаналізувати сучасний стан речей, дати процесам відстоятися і тоді спокійно описувати їх результати. Цей вихід має свої переваги, не кажучи вже про те, що є безпечнішим. Другий, вгамовуючи природну дослідницьку цікавість, потребує насамперед вироблення адекватного методу опису таких явищ. Він вимагає не лише розгляду фактів, а й створення відповідної теоретичної моделі їхньої інтерпретації, для того щоб за позірною сваволею проглянули певні закономірності» [Яворська 2000, с. 153–154].

У сучасній теорії літературної мови та мовної культури домінує погляд на норму живої мови як на категорію динамічну [Струганець 2002]. Кодифікацію, навпаки, вважають статичною, оскільки вона фіксує літературну норму в конкретний момент, а також упродовж тривалого періоду зберігає її незмінною. Кодифікація виступає своєрідним стабілізатором і регулятором функціонування та розвитку літературної норми.

Добір лексичних елементів відбувається згідно з потребами певних сфер комунікації, тобто підлягає насамперед позамовним чинникам. Наприклад, офіційно-діловий стиль не передбачає вживання емоційно-оцінних слів, науковий стиль потребує вживання слів у їхніх основних прямих або термінологічних значеннях, а не в експресивно-образних. Хоч лексичні норми і розподіляються за основними функціональними

стилями, проте й очевидна тенденція до переходу норм з одного стилю до іншого. Це зумовлено насамперед суспільними причинами. Між функціональними стилями, як і між окремими сферами людської діяльності, немає чіткої і до того ж неперехідної межі. Так, норми наукового стилю проникають до стилю художньої літератури, розмовні форми використовують для творення термінів, а публістичний стиль поєднує в собі багато ознак наукового і художнього. У мові засобів масової інформації відзначають «динамічний характер мовної норми», що спричинено безперервною зміною мовних смаків і оцінок, які не завжди збігаються з реальним мовним узусом, а також із кодифікованими правилами слововживання [Коць 2010]. На початку ХХІ ст. простежуємо тенденцію до «орозмовлення» всіх стилів української літературної мови. Відбувається розширення спільного фонду норм під впливом позамовних чинників.

3.3. Стилістично нейтральна, стилістично та функціонально маркована лексика

Слово в мові не тільки називає предмет, дію, ознаку, а й оцінює відповідне явище дійсності, сигналізує про нейтральне, позитивне або негативне ставлення до нього з боку мовця. Отже, крім номінативної, слово виконує також оцінно-експресивну функцію. Шкала позитивних і негативних оцінок охоплює різні варіанти, які виражаються за допомогою спеціально дібраних лексичних засобів, наявних у словниковому складі і зорієнтованих на функціональні стилі української мови. Відмінності між стилями безпосередньо відображені в стилістичній диференціації лексики. Значній частині слів не властиве закріплення за яким-небудь одним стилем. Вони утворюють розряд міжстильової (нейтральної, загальноживаної) лексики. Цій лексиці протиставлена стилістично забарвлена лексика, уживання якої становить одну з найважливіших ознак того чи того функціонального стилю. В академічному теоретичному курсі згаданий поділ схарактеризовано так: «Усі слова сучасної української літературної мови з погляду їх ролі в її стилістичній диференціації розпадаються на дві великі групи. До першої з них належить стилістично нейтральна,